

nunun ilköğretim ve öğretmen yetiştirme meselesi olduğunu dile getiren Mustafa Necati döneminde beş yıl kadar uygulama şansı bulan Maarif Eminlikleri, erken Cumhuriyet döneminin özgün eğitim faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Beş yıl kadar uygulanma şansı bulan maarif eminlikleri uygulaması erken Cumhuriyet döneminin özgün eğitim faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu sistemin beş yıllık faaliyetleri ve siyasî toplumsal etkileri hakkında derinlemesine bir çalışmanın yapılmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö.1000-M.S.2018*. Ankara 2018.

Çapa, Mesut. "Maarif Eminlikleri Teşkilatının Türk Eğitimindeki Yeri". *Cumhuriyet Döneminde Eğitim II*. Ankara 1999.

Ergün, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara 1997, s. 47-52.

Kapluhan, Erol. "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/8 (2014), s. 123-134.

Özodaşık, Mustafa. *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları*. Konya 1999.

TBMM Tutanak Dergisi. 74. Birleşim, C.1, 20.3.1926.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi. Fon Kodu: 180.9. Yer No:126.605.1, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No:29.33.13, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No: 20.55.17, Fon Kodu: 180.9.0.0. Yer No: 126.607.9.

◆ Ayşegül ŞENTÜRK

MAARİF Fermanı

(1824)

II. Mahmud'un çocukların sıbyan mektebine gönderilmesine dair emri.

Sultan II. Mahmud'un 1824 yılında çocukların bir sanata, mesleğe, işe çırak olarak verilmeden önce mutlaka sıbyan mektebine gönderilmesini ve temel dinî bilgileri öğrenmesini mecbur hale getiren ferman, eğitim tarihinin önemli gelişmelerinden biri kabul edilmektedir. Bu ferman başlangıcı itibarıyla ilmiye sınıfının kontrol ve idaresinde olan çocukların temel din eğitimi devlet tarafından tespit edilebildiği kadarıyla teamüllerden farklı olarak doğrudan müdahalesi olarak da görülebilir. 1838'de Sultan Ahmed ve Süleymaniye camileri derununda devlet eliyle açılan ilk rüştiye mektepleri ve 1845'te Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ın teşekkülüyle eğitimin ibtidâiye, rüştiye ve idâdiye olarak yeniden düzenlenmesi aynı sürecin ve anlayışın uzantılarıdır.

Sultan II. Mahmud'un 1824'te İstanbul ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar, Eyüp) kadılarına hitaben irat ettiği fermana dair değerlendirmeler içerik üzerine yoğunlaşmamış daha çok siyasî yönlerine ilgi gösterilmiştir. Değerlendirmeler fermanın "Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Rusya ve Mısır ile olan askerî krizler sebebiyle uygulanamadığı", "fermanın yeni bir şey getirmediği", "sadece İstanbul'u kapsadığı, diğer vilayetleri içermediği..." gibi söylemler etrafındadır. Araştırmacılar ekseriyetle fermanın, *Cevdet Tarihi*'ne dahil edilmiş nüshasına ya da çoğunlukla oradan kaynak belirterek alan *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilâtı* adlı esere müracaat etmişlerdir. *Cevdet Tarihi*'nde bulunan nüshanın eksik ve/veya değişmiş olabileceği, hatta fermanın asıl tarihi konusu dikkate alınmamıştır.

Temel dinî eğitimi mecburi hale getiren ferman, Vakanüvis Ahmed Cevdet Efendi'nin 1851'de yazmaya başladığı *Târîh-i Cevdet* adlı eserinde mevcuttur (Cevdet, 1885, XII: 277-279). Ahmed Cevdet, II. Mahmud'un irat ettiği fermanı önemli bulmuş ve "cehl her türlü fenalığın başı olduğundan" diye söze başlayarak sorunun ehemmiyetine dikkat çekmiş ve bu sebeple geçmişte hayır sahiplerinin pek çok mektep ve medrese inşa etmiş olduklarını vurgulamıştır. Cehalet ile mücadele için yapılan bütün bu yatırımlara rağmen Ahmed Cevdet'e göre bir müddetten beri "ehl-i İslâm içinde talim ve terbiye-yi sıbyan hususuna ehemmiyet verilmez olduğundan" halk cehalet içine düşmekten kaçınamamıştır. Bu sebeple çocukların eğitimi için İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına hitaben bazı uyarıları içeren bir ferman irat edilmiştir diyerek okuyucuyu ana metne yönlendirmiştir (Cevdet, 1885, XII: 123).

Ancak Ahmed Cevdet Efendi metnin aslına nerede ve nasıl ulaştığına dair bilgi vermemiştir. Metnin tamamını alıntılamanın Mahmud Cevad da *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târîhçe-i Teşkilât ve İcraâtı* adlı eserinde "Mebde-yi inkılâb-ı Osmânî" olarak nitelendiği fermanı, "1241 tarihli fermanın mütalaası bize birçok mâ'lûmât-ı târîhiye verir" ifadesiyle tanıtmıştır.

Buradan hareketle 1241 (1825-1826) yılını veren Mahmud Cevad'ın da fermanın aslını görmediğini söylemek abartı olmaz. Fermanın asıl nüshasına ilk defa 17 Ramazan 1240 (9 Kasım 1824) tarihini taşıyan fermanın *İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi*, İstanbul Kadılığı Mahkemesi, 154 numara da kayıtlı nüshasından hareketle, İstanbul (Fatih) ve Bilâd-ı Selâse kadılarına gönderilmiştir.

Fermanın aileler arasında uzun süredir yerleşmiş ve toplumda artık endişe boyutlarına varmış bir meseleye çözüm üretme saikiyle ilan edildiği anlaşılmaktadır. Ailelerden çocuklarının İslam dini-

nin temel unsurlarını ve gereklerini öğrenmelerini öncelermeleri beklenirken, onlar ek bir gelir kapısı yaratma ve çocukların küçük yaşta meslek edinmeleri beklentisiyle beş-altı yaşına gelmiş evlatlarını  ıraklı a verir olmuşlardır. Fermanın özellikle vurguladığı hükme göre “ mmet-i Muhammed-nim” diyenlerin her şeyden evvel “zar riy t-ı d ni-yeyi” öğrenmeyi “um r-ı d nyeviyyenin cümlesine takdim” eylemesi gerekir.

Fermanın ısrarla belirttiği üzere, çocuklar ileri yaşlara geldiklerinde dinlerinin temel bilgilerinden yoksun büyümüş oluyorlar. Daha da kötüsü, ileriki yaşlarda “akaid-i d niyelerini” heves edip öğrenmeye ilgi duymuyorlar. Ferman bu olumsuz durumun yarattığı ve ileride yaratması muhtemel toplumsal sorunlardan bahisle, d n-i İşlam konusundaki umumi cehaletin vahametini vurgulamıştır. Küçük yaşta okula gitmek yerine işe verilen ve bu sebeple İşlam dininin temel akaidini yeterince   renememiş genç yaşlı herkesin utanmadan, çekinmeden gidip bu eksiklerini tamamlaması gerektiğinin altını çizmiştir.

Ferman ile küçük yaştaki çocukların mektebe gönderilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bu durumdaki çocukları babaları (babaları yoksa velisi) alıp İstanbul’da oturuyorlarsa İstanbul kadısına eğer Eyüp,  şk dar, Galata bölgesi sakinlerinden iseler, oradaki kadılara götürüp göstermeleri gerekmektedir. Yanlarında mektep hocasının da olması istenmiştir. Kadı efendinin bu görüşme neticesinde ikna olmuş olması çocuğun çalışma hayatına başlayabilmesi açısından önemlidir. Kadı efendiden çocuğun eğitimi-ni layıkıyla tamamladı ına dair mühürlü bir izin tezkeresi alınması mecburi hale getirilmiştir.

Ferman ayrıca her tür esnafın izin tezkeresi olmayan çocukları çırak ya da başka ad altında işe alması ve çalıştırmasını kesinlikle yasaklanmıştır. Üstelik çocukların d kk n ve atölye gibi yerlerde çalıştırılabilmesi için kadıdan alınan izin tezkeresi yanında ilgili esnaf keth dasının bilgi ve onayına da başvurulması şarttır.

Fermada belirtilen hususların sağlıklı işleyebilmesi için bazı yaptırımlar da zikredilmiştir. şayet esnaftan biri ilan edilen kuralları ihlal edip bir çocuğu işe almak ister, anne ve babası da herhangi bir sebeple muvafakat vermiş olursa, çocuğun bulunduğu mektebin hocası ve mahallenin imamı doğrudan sorumlu tutulacaktır. Bu tür durumlarda, mektep hocası ve mahalle imamı vakit geçirmeden kadı efendilere haber vermekle yükümlüdür. Fermada anasız, babasız, yetim çocuklar da unutulmamıştır. Kimsesi olmadığı için bir ustanın yanında bulunan veya başka birilerinin terbiyesinde olan çocuklar da bu yeni uygulamalara t bidir.

Bu fermanla kadılara hitaben yeni kuralların “ih-y -yı d n-i m b n kaziyesine mebni” olduğu hatırlatılmış, Kur’an-ı Kerim’in layıkıyla talim ettirilmesinin ardından çocuğun yeteneklerine göre mektep hocalarının tecvit ve ilmihal gibi risaleleri de okut-turması istenmiştir.

Son olarak fermada kadıların bölgelerindeki mahalle imamlarını, mektep hocalarını ve esnaf keth dalarını yanlarına  a ırmaları düzenlenecek toplantılarla ahaliyi fermanın içeriği konusunda bizzat bilgilendirmeleri ve yeni uygulamaların detaylarını izah etmeleri istenmiştir. Mektep hocaları ise bütün bu yeni sistemi iyice   renip gereğine göre hareket etmekle sorumludurlar.

KAYNAKÇA

Cevdet, Ahmed. *Târîh-i Cevdet*. C. XII, İstanbul: Takvimh ne-i  mire, 1885.

İstanbul M ft l    şer’iye Sicilleri Arşivi: *İstanbul Kadılı ı Mahkemesi*. nr. 154, H. 17 RA 1240 (M. 9 Kasım 1824).

Mahmud Cevad. *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târîhçe-i Teşk lat ve İcra t *. İstanbul 1920.

Vehbi BAYSAN

MAARİF HİSSE-i İĞNESİ

Eğitim için vergiden ayrılan pay.

Eğitim için halktan katkı alma uygulamasının ilk başarılı örneğini Midhat Paşa Tuna vilayetinde hayata geçirmiştir. Tuna valiliği sırasında (1864-1868) başlattığı eğitim ve okullaşma seferberli inde gerek okul yapımı ve gerekse okullarda istihdam edilecek öğretmenlerin maaşlarının karşılanması için birtakım arayışlara girdi (bk. Midhat Paşa). Öncelikle okulların kurulduğu veya bulunduğu mahallerde vakıf bulunması halinde onun hasılatından, mahalline tahsis edilmiş hayratlardan işlevsiz kalmış ama k nı kalmış vakıflardan, hatta kurban derisi ve sadaka ve fitrelerden karşılamaya çalıştı ise de bunların yetersiz kaldığı görüldü. Bunlara ilave olarak, Osmanlı Devleti’nde olağanüstü hallerde ihtiyaçları karşılamak üzere geçici bir vergi olarak çıkarılmış ve sonra da sürekli hale gelmiş olan avarız vergisinden maarif için pay alınması yoluna gidilerek maarif hissesi uygulamasının yolu açıldı. Tuna vilayetinde başlayan bu uygulama 1872 yı-